

Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Факультет культури і мистецтв
Кафедра образотворчого мистецтва

БЕРЛАЧ О. П.

Ілюстративний матеріал до індивідуальних завдань з курсу
«Основи іконографії»

Методичні рекомендації

Луцьк - 2017

УДК 7. 04.737

Рекомендовано до друку

Вченою радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

(Протокол № 4 від 20 грудня 2017 р.)

Рецензенти:

Лесик О.В. – доктор архітектури, професор кафедри образотворчого мистецтва.

Марчук В.П. – голова Волинської організації національної спілки художників України, член національної спілки художників України.

Берlach О. П. Ілюстративний матеріал до індивідуальних завдань з курсу «Основи іконографії». Методичні рекомендації. / О.П. Берlach . – Луцьк. : ПВД «Твердиня», 2017. - 13 с.

Методичні рекомендації спрямовані на поглиблене вивчення вибіркової дисципліни «Основи іконографії».

Ілюстративний матеріал слугує як візуальний образотворчий ряд.

Адресовано для бакалаврів напряму “Образотворче мистецтво”.

УДК 7. 04.737

© Берlach О. П., 2017

Вступ.

Іконографія – одна з небагатьох галузей спеціальних історичних дисциплін зорового плану, предмет дослідження якої сягає в сиву давнину.

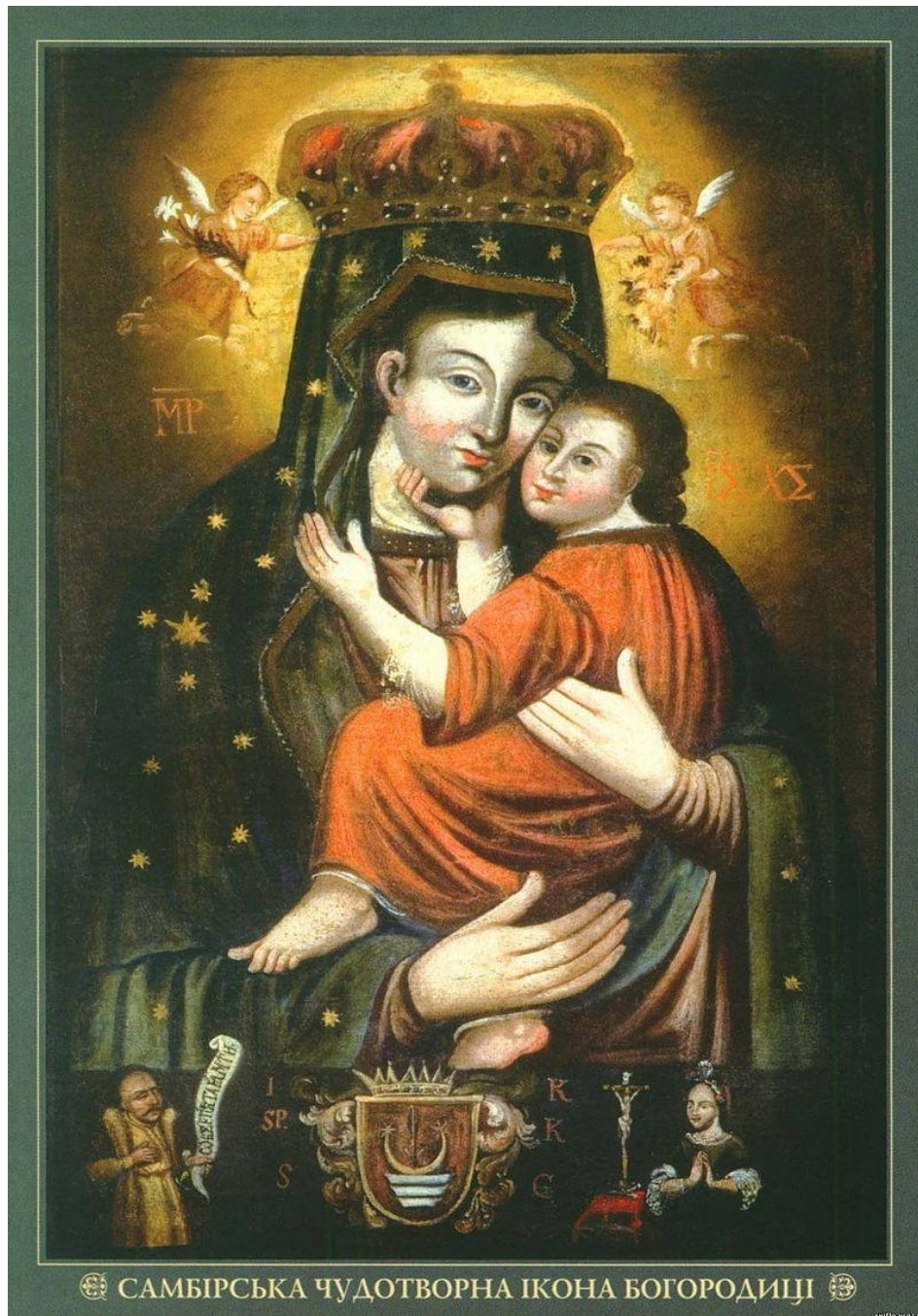
Іконографія же – це специфічна галузь спеціальних історичних дисциплін, пов'язана з мистецтвом і займається описом і вивченням різних видів візуальних джерел. Недарма сама назва «іконографія» походить від грецької *eikwn* “зображення”, “образ” і *grajw* – “пишу” [7, с. 220]. Об'єктом дослідження цієї наукової історичної дисципліни є – твори живопису графіки, скульптури та твори прикладного мистецтва. Іконографія вивчає наскельні малюнки, мініатюри, гравюри, ілюстрації, картини, портрети на папері та полотні, ікони, фрески та ін., які відносяться до різних епох і стилів, історію створення та виникнення цих різноманітних творів мистецтва, їх авторство, форми фіксації, побутування, датування, інтерпретації тощо. Вона розробляє прийоми та методи визначення достовірності історичних подій, зображених в тому чи в тому мистецькому творі з метою ефективного використання стриманих даних в історичних дослідженнях.

Найдавнішим іконографічним джерелом є наскельні малюнки у печерах та гротах, які виникли ще в епоху палеоліту в місцях перебування первісних людей. З цього історичного періоду збереглися й перші з найдених археологами скульптурні та графічні зображення, котрі дозволяють простежити розвиток не тільки матеріальної, але й духовної культури: світогляду, вірувань, обрядів, смаків первісної людини. Не можна не згадати й гравірування з геометричними мотивами умовно-абстрактного характеру та примітивним живописом в дольменах – найдавніших надгробних пам'ятниках, що дійшли до нас та багато інших мистецьких творів створених людиною.

Не менш важливим джерелом є ікона. Ікона (від грец. *eikwn* – зображення) належить до нетлінного скарбу минулого. Це той же портрет, в основі якого – реальні люди, тільки канонізовані.

Походження ікони пов'язане з греко-візантійською цивілізацією. Ікона – це, з одного боку, твір як – національного мистецтва, так й водночас і всесвітнього, бо все людське починається з національного. Великі духовні й культурні цінності виникають і розвиваються на теренах конкретних націй і через них досягають масштабів загальнолюдського. З другого боку, як зазначає професор Д.Степовик, ікона «є частиною «зображальної Біблії», а тому являється об'єктом дослідження іконографії [6, с.184]. З моменту появи ікони й до нашого часу вона, як мистецький твір пройшла складний шлях свого становлення. Вважається, що засновником ікономалярства був євангеліст Лука, котрий, нібито першим змалював матір Ісуса Христа – Марію. За легендою Лука був високоосвіченою людиною, книжником, цілителем, а головне – вмілим художником. Недарма ж митці вважали його своїм захисником й заступником і малювали з пензлем у руці.

КОРОНОВАНІ ІКОНИ БОГОРОДИЦІ

Самбірська чудотворна ікона Богородиці

Самбірська ікона Божої Матері або Матір Руського краю — чудотворна коронована ікона Богородиці, одигітрія, що знаходиться в церкві Різдва Пречистої Діви Марії в м. Самборі, була намальована олійними фарбами на кипарисовій дошці товщиною до півтора сантиметра, має вгорі напис латинськими літерами лат. "*Mater Deo*" (укр. *Мати Божя*). Як свідчать перекази, Самбірську ікону Богородиці намалював на дошці з кипарисового дерева сам євангеліст Лука. Її привезли до Самбора два грецькі купці на початку XVII ст. Дослідники зраховують її до

найдавніших українських ікон, що походять із XII—XIII ст. 1928 року Папа Римський Пій XI коронував ікону Папською короною. Акт коронації здійснив владика Йосафат Коциловський у свято Успення Пресвятої Богородиці 28 серпня 1928 року. Всього в коронаційних обходах і відправах взяло участь 212 духовних осіб, у тому числі 28 польських священників та понад 50 тисяч вірних обох обрядів^[3].

Бердичівська Мати Божа. Копія ікони авторства Божени Мусі-Совінської (1990)

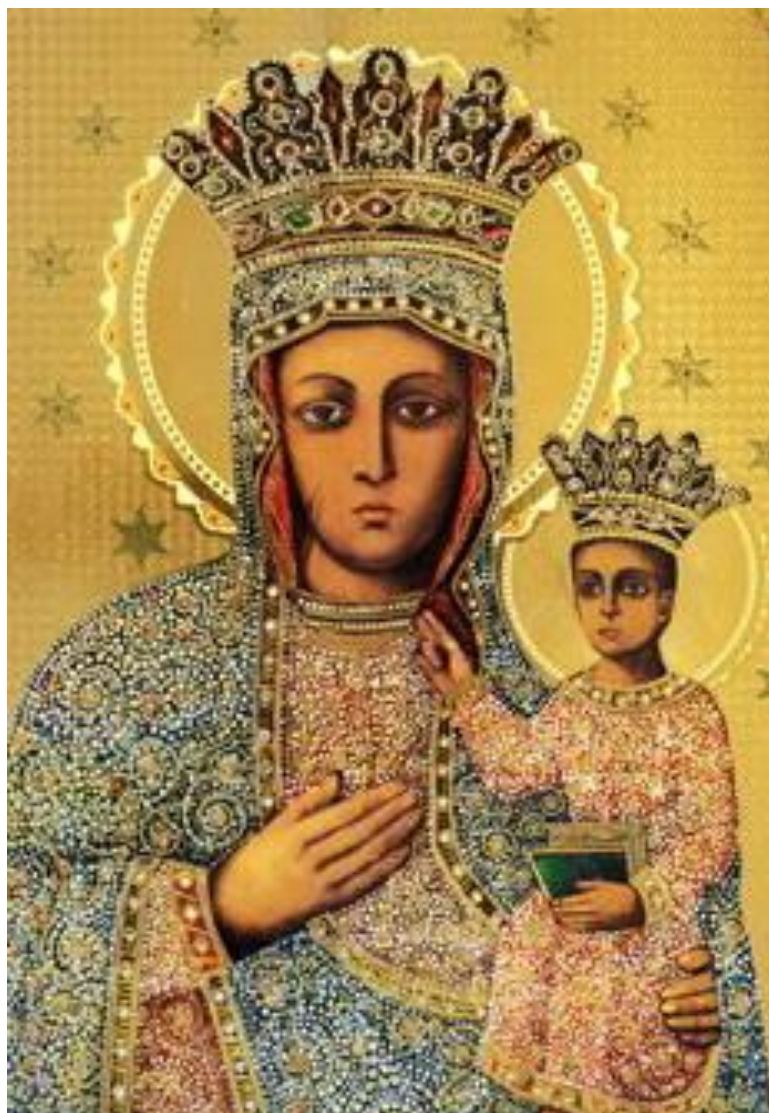
Ікона Матері Божої Бердичівської (IV століття) — чудотворна ікона Божої Матері, одигітрія, головна католицька святиня України, а також головна святиня Полісся. Коронована 28 січня 1753 року Папою Бенедиктом XIV. Оригінал не зберігся. Копія написана краківською художницею — реставраторкою полотен Боженою Мусі-Совінською в 1990 році, коронована у липні 1998 року Папою Іваном-Павлом II. Знаходиться в головному вівтарі костелу Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії в Бердичеві. Шанується однаково католиками і православними^{[6][7]}. 28

січня 1753 року папа Бенедикт XIV видав декрет про коронацію ікони. Для ікони були надіслані дві золоті корони зі смарагдами. Церемонію коронації проводив київський єпископ Каетан Солтик. Однак у 1831 році корони були викрадені невідомими. Коштом місцевої шляхти були виготовлені дублікати, які, проте, спіткала така сама доля. Тоді кармеліти добилися повторної коронації ікони. В 1844 році папа Пій IX надіслав для Бердичівської Божої Матері корони з діамантами і золоті ризи. Третя коронація чудотворної ікони відбулась у 1856 році. Ікона Матері Божої Бердичівської була оздоблена золотом та сріблом і вишитими окладами^[6]. В 1990 році краківська художниця-реставратор Божена Мусі-Совінська написала копію ікони Матері Божої Бердичівської. 9 червня 1997 року папа Іоанн Павло II благословив і освятив її в костелі святої Ядвіги у Кракові^[6]. 19 липня 1998 року копія ікони була коронована. Церемонію провів єпископ Києво-Житомирської дієцезії Ян Пурвінський^[7].

Богородчанська Божа Мати, копія авторства художниці Беатаи Домагали (Beata Domagała (пол.)

Богородчанська ікона Божої Матері (1691) в Польщі відома як пол. *Ikona MB Korbielowskiej* (Ікона Матері Божої Корбельовської) — чудотворна коронована ікона Богородиці, одигітрія, знаходиться в костелі Пресвятої Богородиці Королеви Ангелів (пол. *Kościół NMP Królowej Aniołów*), Кобельові (Польща), копія — у церкві св. Йоана Богослова (Богородчани)^{[4][5]}.

Гошівська Божа Мати

Гошівська чудотворна ікона Божої Матері — чудотворна ікона Божої Матері. Копія Чудотворної Ікони Ченстоховської Матері Божої. Одигітрія. У 2009 р. Папа Римський Бенедикт XVI благословив і освятив золоті корони для Гошівської чудотворної ікони. Коронована 28 серпня 2009 року. Шанується греко-католицькою і римо-католицькою церквою. Копія зберігається в Гошівському монастирі^[8].

Зарваницька Божа Мати

Ікона Божої Матері Зарваницької — чудотворна ікона, одигітрія. Поясний образ Богородиці, котра тримає на лівій руці малого Ісуса; розпростерті правиці обох постатей підняті для вітання та благословення; погляд Божої Матері спокійний, зосереджений. Святиня Зарваниці, датується серединою XVII ст. Стараннями греко-католицького священника, пароха в Зарваниці отця Порфирія Мандичевського (посла до Галицького сейму^[9]) 1867 року відбулась урочиста коронація ікони. Папа Римський Пій IX надав їй відпустового значення. 1921 року художник Петро Холодний реставрував її та виготовив копію. Після 2-ї світової війни місцеві жителі П. Деркач і Ю. Монастирська переховували ікону, в 1988 році передали її до

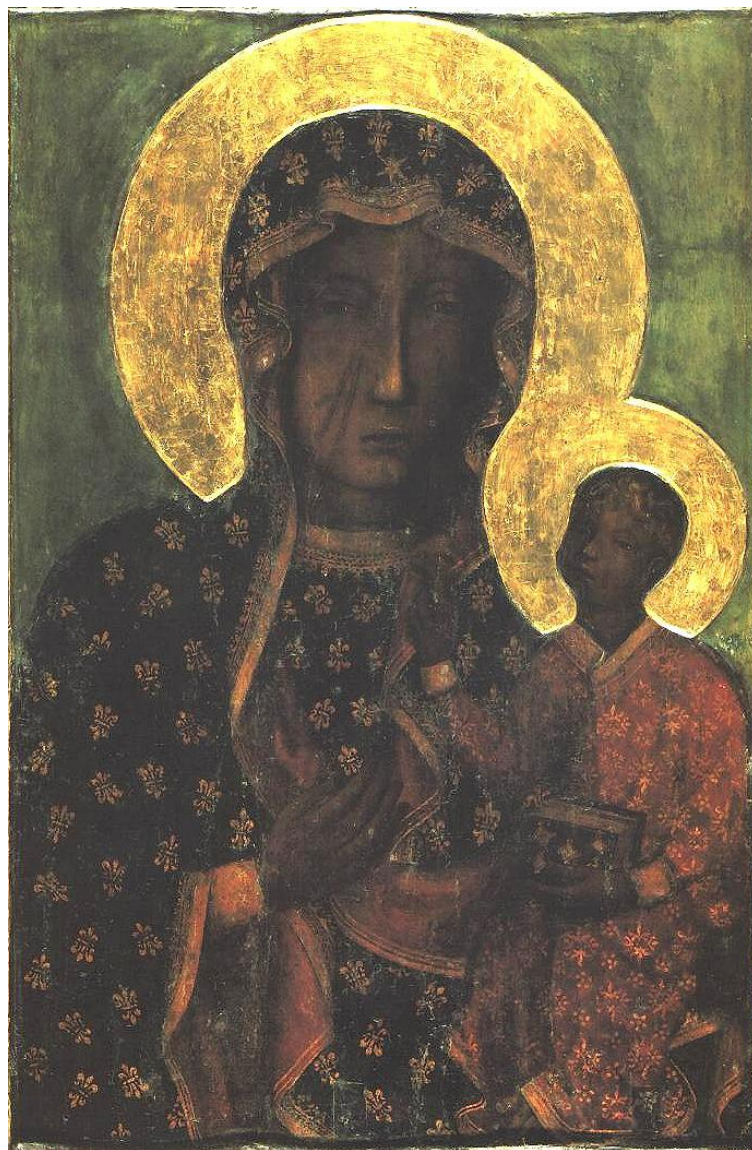

Зарваницького храму Пресвятої Трійці. Відтоді у Зарваниці відбуваються багатолюдні прощі^[10].

Теребовлянська Божа Мати

Ікона Матері Божої Теребовлянської або **Матері Божої Милостивого Захисту** — одигітрія, одна з найстаріших «плачучих ікон» України, перші письмові згадки датуються XVII століттям. Походить із Підгорянського монастиря поблизу Теребовлі. Зберігається в архікатедральному соборі Святого Юра у Львові^[1]. 25 червня 2001 року ікону короновано Папою Іваном Павлом II під час офіційного візиту до Львова^[2]

Ченстоховська (Белзька) ікона Божої Матері

Ченстоховська ікона Божої Матері або **Белзька ікона Божої Матері** — чудотворна ікона Богородиці, одигітрія, написана, за переказами, євангелістом Лукою в Єрусалимі на кришці стола Святого сімейства, в Сіонській світлиці. За переказом, її переховували в царських палатах у Царгороді, й звідти князь Лев Данилович (†1301) привіз її на Русь та помістив у церкві на Княжому дворі у Белзі. 1382 року князь

Володислав Опольський, володар Русі (1372—1378, 1385—1387), зафундував монастир паулінів на Ясній Горі у Ченстохові та переніс туди Белзьку Богородицю. За дорученням Папи Климента XI (1700—1721) холмський єпископ Христофор Шембек (1713—1719) коронував Ченстоховську (Белзьку) Богородицю. Одна з найбільш відомих і шанованих святинь Польщі і Центральної Європи. Шанується однаково католиками і православними. Через темний відтінок обличчя також відома як «Чорна Мадонна»^[1].

Мати Божа Фатімська

Мати Божа Фатімська (порт. Nossa Senhora de Fátima, від міста Фатіма Португалії) — образ Богородиці, відома як Діва Марія Веревиці Фатімської (Nossa Senhora do Rosário de Fátima). 1917 року вона шість разів з'являлася у Фатімі трьом пастушкам — Люсії (Lúcia Santos), Жасінті (Jacinta Marto) та Франціску (Francisco Marto). Під час останнього об'явлення Богородиця сказала: «Я — Мати Веревиці» (або «Пані Веревиці»). Саме на основі їх розповідей був відтворений образ Божої Мати.

Діва Марія з'являлася над невеличким дубом, стоячи на світло-сірій хмаринці Саме так її часто й зображують. 1930 року Католицька Церква офіційно визнала ці події, як диво й одкровення, яке не суперечить доктрині.

Спеціальні джерела.

1. Наталя Матлешко, Микола Хмільовський. Короновані ікони Львова. (перегляд 14.10.2016)
2. Чудотворна ікона Теребовлянської Божої Матері // Архикатедральний собор св. Юра УГКЦ. (перегляд 25.08.2016)
3. Унікальна історія маловідомої самбірської ікони (перегляд 14.10.2016)
4. Івано-Франківська обласна організація спілки краєзнавців України/Іван Драбчук Чудотворні ікони з польських костелів (переглянуто 28.09.2016)
5. Krystyna Jędrzejak. Godna podziwu Ikona MB Korbielowskiej (пол.) (перегляд 30.09.2016)
6. У Бердичеві паломники вшанували ікону Матері Божої з гори Кармель (перегляд 13.10.2016)
7. Офіційний сайт Інституту мистецтвознавства, фольклористики і етнології ім. Рильського НАНУ. Бердичівська чудотворна ікона Богородиці Провідниці-Одигітрії — спільна святиня православних і католиків України (перегляд 13.10.2016)
8. Гошівська чудотворна ікона Божої Матері (перегляд 30.09.2016)
9. Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму.— Львів: Тріада плюс, 2010. — С. 158.
10. Н. Шподарунок. Божої Матері Зарваницької Ікона // Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. — Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2004. — Т. 1 : А — Й. — С. 154–155. — ISBN 966-528-197-6.

Додаткова література

1. Александрович В. Иконостас П'ятницької церви у Львові // Львів. Історичні нариси. — Львів, 1996.
2. Драган М. Українська декоративна різьба XVI-XVIII ст./М. Драган — К: 1970.
3. Зілінко Р. Ряд Неділь П'ятдесятниці із жовківського іконостасу Івана Рутковича. (Матеріали до каталогу творів Івана Рутковича в Національному музеї у Львові) // Літопис Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького./Р.Зілінко — Львів, 2006. — № 4 (9).
4. Запаско Я.П. Мистецтво книги в Україні в XVI — XVIII ст. / Я.П. Запаско / — Львів, 1971. — 140 с.
5. Маркітант Л. Иконография в системе специальных исторических дисциплин // Специальні історичні дисципліни та джерелознавство. — К., 2001. — Вип. 2. — С. 178-190.
6. Свенціцька В. Іван Руткович і становлення реалізму в українському малярстві XVII ст./ В. Свенціцька — Київ, 1966. С.23.
7. Степовик Д.В. Українська графіка XVI — XVIII століть. Еволюція образної системи. — К., 1982. — 220 с.
8. Специальные исторические дисциплины. — К., 1992. — 190 с.
9. Таранущенко С. Український іконостас // Записки Наукового Товариства Шевченка. — Т. 227
10. Шуліка В.В. Церковний живопис Слобожанщини середини XIX - поч. XX ст./ автореф. дис. к. мист.- Харків — 2010.- 24 с.
11. Giemza J. Ikonostas z cerkwi p. w. ?wi?tego Miko?aja w Lubaczowie. Ukrai?ska sztuka cerkiewna XVII wieku wobec tradycyjnych warto?ci ideowo-estetycznych// Polska-Ukraina. Spotkanie kultur, [без місця], 1997.

12. Janocha M. Ukraińskie i białoruskie ikony rzeźbione w dawnej Rzeczypospolitej. – Warszawa, 2001.
13. Janocha M. Ikonostasy w cerkwiach Rzeczypospolitej w XVII-XVIII wieku // Przegląd Wschodni. – Tom VIII. – Zeszyt 4 (32)